

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΜΩΝΟΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟ Β' ΤΟΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟ

Στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν 13ο καὶ 14ο αἰ. μετὰ τὴ λατινικὴ κατάκτηση ἡ παρουσία τοῦ λατινικοῦ κλήρου καὶ τῶν μοναστικῶν ταγμάτων, ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὴ Δύση, ἦταν ἐκδηλῆ, πράγμα ποὺ εὐνοοῦσε καὶ ἡ φιλοδυτικὴ στάση πολλῶν αὐτοκρατόρων, ποὺ στὸ πρόσωπο τοῦ Πάπα ἐβλεπαν τὸν συμπαραστάτη τοῦ Βυζαντίου στὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλλε αὐτὸ νὰ ἀποκρούσει τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, ποὺ ἀντιμετώπιζε τότε. Οἱ στενὲς σχέσεις μὲ τὴ Δυτικὴ ἐκκλησίᾳ ἦταν, ὑποτίθεται, δεῖγμα καλῆς θέλησης ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ τῆς Κωνσταντινούπολης ποὺ ἤθελε νὰ ἀποδείξει ὅτι τὸ Βυζάντιο ἂν μὴ τι ἄλλο σέβεται καὶ ὑπολογίζει τὸν Πάπα. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς πολιτικῆς μπορούμε νὰ ἐντάξουμε καὶ τὴ δυνατότητα δραστηριοποίησης κάποιων μοναστικῶν ταγμάτων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσα θέση κατεῖχε τὸ τάγμα τῶν Δομινικανῶν μοναχῶν. Οἱ δραστηριότητες τοῦ συγκεκριμένου τάγματος ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐπικεντρώνονταν στὸ νὰ πείσουν καὶ ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς γιὰ τὸ «δίκαιο» τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἀπόψεων σχετικῶς μὲ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλωστε ἡ διάδοση τῶν ἀπόψεων τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ καθήκοντα, ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐκπληρώσουν οἱ Δομινικανοὶ μοναχοί.

Ἡ ἀνακατάληψη τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1261 σήμανε καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Δομινικανῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ ἡ μονὴ τους καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ποὺ ἀνακατέλαβαν τὴν Πόλιν. Τὸ 1299 στὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς ποὺ ἀναφέραμε, οἱ Δομινικανοὶ ἐπιστρέφουν, ἐπανιδρύουν τὸ μοναστήρι τους στὸ Πέραν καὶ δραστηριοποιοῦνται ἀπρόσκοπτα μέχρι τὸ 1307. Τότε ὁ αὐτοκράτορας Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος, ὁ ὁποῖος ἀσχοῦσε μίᾳ ἐντελῶς διαφορετικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ ἀπὸ τὴ φιλενωτικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσχοῦσε ὁ πατέρας του, ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀθανάσιον διατάσσει τὴν ἀπομάκρυνση τῶν Δομινικανῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν¹.

1. Γιὰ τοὺς Δομινικανούς μοναχοὺς καὶ τὴ δράση τους στὴν Κωνσταντινούπολιν βλ. Β.

Μὲ τὴ δράση τοῦ τάγματος τῶν Δομινικανῶν συνδέεται καὶ τὸ πρόσωπο τοῦ Σίμωνος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ἀξίωμα τοῦ κήρυκα.

Ὁ Σίμων γεννήθηκε ἀπὸ Λατίνους γονεῖς περὶ τὸ 1235 πιθανῶς στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ πρέπει νὰ ἔγινε Δομινικανὸς μοναχὸς λίγο πρὶν τὸ 1261².

Ὅταν οἱ Βυζαντινοὶ ἀνακατέλαβαν τὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1261, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ Η΄ Παλαιολόγος ἀκολουθοῦσε φιλοδυτικὴ πολιτικὴ, καταστράφηκε τὸ μοναστήρι τῶν Δομινικανῶν καὶ ὁ Σίμων ἀναχώρησε ἄμεσα ἀπὸ τὴν Πόλη καὶ κατέφυγε μαζὶ μὲ ἄλλους ἀδελφοὺς σὲ ἓνα μοναστήρι τῆς Εὐβοίας, στὴ Χαλκίδα. Στὴ μονὴ αὐτὴ παρέμεινε γιὰ πολὺ καιρὸ καὶ κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἐκεῖ συνέγραψε τὶς περισσότερες τῶν ἐπιστολῶν του³.

Μὲ τὴν ἐπανίδρυση τῆς μονῆς τῶν Δομινικανῶν στὸ Πέραν τὸ ἔτος 1299 ὁ

Altaner, *Die Kenntnis des Griechischen in den Missionsorden während des 13 und 14 Jahrhunderts*, ZKIrch 53 (1934), 436-493· R. J. Loenertz, *La société des Frères Peregrinants*, «Études sur l' Orient dominicain I», Rome 1937· A. Dondaine, *Contra Graecos. Premiers écrits polémiques des Dominicains d' Orient*, AFP 21 (1951), 320-446· Th. Kappe, *Deux nouveaux ouvrages de Fr. Philippe Incontri de Péra O. P.*, AFP 23 (1953), 163-194· H.- G. Beck, *Kirche und theologische literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, 315, 740, 786· R. J. Loenertz, *Byzantina et Franco-graeca*, Rome 1970, 209-226· An. E. Laiou, *Constantinople and the Latins. The Foreign Policy of Andronicus II 1282-1328*, Cambridge 1972· K. Elm, *Franziskus und Dominikus. Wirkungen und Antriebskräfte zweier Ordensstifter*, Saeculum 23 (1972), 127-147· An. Hertz- H. N. Loose, *Dominikus und die Dominikaner*, Freiburg 1981· M. Lohrum, *Dominikus. Beter und Prediger*, Mainz 1984· M. H. Congourdeau, *Note sur les Dominicains de Constantinople au début du 14e siècle*, RÉB (1987), 175-181· M. H. Congourdeau, *Frère Simon le Constantinopolitain o.p. (1235?-1325?)*, RÉB (1987), 165-174· Fr. Müller, *Dominikanerinnen und Dominikaner. Lebensbilder aus dem Predigerorden*, Fribourg 1988· F. Kianka, «Dominicans», στὸ: ODB, Oxford 1991, v. 1, 648· Th. Eggensperger- U. Engel, *Frauen und Männer im Dominikanerorden. Geschichte - Spiritualität - aktuelle Projekte.*, Mainz 1992· In. Ulpts, *Die Bettelorden in Mecklenburg. Ein Beitrag zur Geschichte der Franziskaner, Klarissen, Dominikaner und Augustiner-Eremiten im Mittelalter* «Saxonia Franciscana 6», Werl 1995· Cl. Delacroix- Besnier, *Les Dominicains et la chrétienté grecque aux XIVe et XVe siècles*, «Collection de l' École Française de Rome 237», Rome 1997· Ul. Engel, *Dominikanische Spiritualität*, «Dominikanische Quellen und Zeugnisse Bd. 1», Leipzig 2000· Tim. Radcliffe, *Gemeinschaft im Dialog. Ermutigung zum Ordensleben*, «Dominikanische Quellen und Zeugnisse Bd. 2», Leipzig 2001· W. Hoyer, *Jordan von Sachsen. Von den Anfängen des Predigerordens*, «Dominikanische Quellen und Zeugnisse Bd. 3», Leipzig 2002· W. A. Hinnebusch, *Kleine Geschichte des Dominikanerordens*, «Dominikanische Quellen und Zeugnisse, Bd. 4», Leipzig 2004.

2. J. Loenertz, *La société des Frères Peregrinants* (ὅπως σημ. 1), 78· H.-G. Beck, *Kirche* (ὅπως σημ. 1), 315.

3. A. Dondaine, *Contra Graecos* (ὅπως σημ. 1), 405· M. H. Congourdeau, *Frère Simon* (ὅπως σημ. 1), 165-174, E. Trapp et al., *Prosopographisches Lexikon der Palaiologzeit*, Wien 1990, v. 10. Πετοῦσσα- Σιχούη, n. 25367.

Σίμων επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και ἐγκαταστάθηκε στη μονή μέχρι το 1325, ἔτος κατά τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι ἀπεβίωσε⁴.

Ἀπὸ τὰ ἔργα του προκύπτει ὅτι εἶχε τύχει σημαντικῆς παιδείας καὶ ἦταν ἐγκρατὴς γνώστης τόσο τῆς ἑλληνικῆς ὥσο καὶ τῆς λατινικῆς γλώσσας. Οἱ βαθιές του θεολογικὲς γνώσεις τοῦ παρῆχαν τὴ δυνατότητα νὰ διδάσκει τοὺς δόκιμους Δομινικανούς μοναχοὺς ὀρθόδοξη καὶ λατινικὴ θεολογία.

Ὁ Σίμων ἔχει γράψει κυρίως ἐπιστολὲς ἐκ τῶν ὁποίων κάποιες ἔχουν ἀπολεσθεῖ. Στὶς ἀπολεσθεῖσες ἐπιστολὲς συμπεριλαμβάνονται: α) μία πρὸς τὸν Ἰωσήφ τὸν Φιλόσοφο (1280-1330), β) μία πρὸς ἓνα ἀγνωστο ὕπατο τῶν φιλοσόφων καὶ γ) μία πρὸς τὸν νομοφύλακα Ἰωάννη⁵. Οἱ σωζόμενες ἐπιστολὲς του ἀπευθύνονται πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β' Παλαιολόγο (1259-1332), πρὸς τὸν Μανουὴλ Ὀλόβωλο (1245-1310/1314)⁶, πρὸς τὸν σχολιαστὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, Σοφονία (τέλη 13ου-1351) καὶ μία δευτέρη στὸν νομοφύλακα Ἰωάννη (τέλη 13ου- ἀρχὲς 14ου αἰ.). Ἡ παρούσα ἐπιστολὴ εἶναι ἡ πρώτη ποὺ ἐκδίδουμε, μετὴν προοπτικὴ σύντομα νὰ ἐκδώσουμε καὶ τὶς ὑπόλοιπες.

Ἐπειδὴ ἦταν πολὺ καλὸς γνώστης τῆς θεολογίας τῶν πατέρων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, εἶχε τὴν ἱκανότητα κάποια χωρία τῶν ἔργων τους νὰ τὰ ἐρμηνεύει μετὲς τέτοιου τρόπου, ποὺ νὰ ὑπερασπίζεται τὶς θέσεις τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας.

Οἱ ἀντιλήψεις καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ Σίμωνος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος προκάλεσαν τὴν ἀντίδραση τοῦ γνωστοῦ καὶ πολὺ σπουδαίου λογίου τῆς ἐποχῆς, Ματθαίου Βλαστάρως⁷. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βλαστάρως πρὸς τὸν πρίγκιπα Guy de Lusignan ἀποτελεῖ μία τεκμηριωμένη ἀπάντηση στὶς ἀντιλήψεις τοῦ Σίμωνος περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οἱ ὁποῖες διατυπώνονται τόσο στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Β' ὥσο καὶ σὲ ἐκείνη πρὸς τὸν Ἰωσήφ τὸν Φιλόσοφο⁸.

Στὴν παρούσα μελέτη ἐκδίδεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Σίμωνος πρὸς τὸν αὐτοκρά-

4. A. Dondaine, *Contra Graecos* (ὅπως σημ. 1), 405· J. Loenertz, *La société des Frères Peregrinants* (ὅπως σημ. 1), 78· H.-G. Beck, *Kirche* (ὅπως σημ. 1), 315· V. Laurent, *Les Regestes des actes du patriarchat de Constantinople 14*, «Les Regestes de 1208 a 1309», Paris 1971, n. 1621· PLP n. 25367.

5. Γιὰ τὸν νομοφύλακα Ἰωάννη βλ. M. H. Congourdeau, *Note* (ὅπως σημ. 1), 178-180.

6. A. Dondaine, *Contra Graecos* (ὅπως σημ. 1), 405· V. Laurent, *Regestes* (ὅπως σημ. 4), n. 1621.

7. Γιὰ τὸν Ματθαῖο Βλάσταρη βλ. Arsenij Archimandrit, *Pis' mo Mattheja Vlastarja, ieromonacha solunskago I pisatelja XIV veka k princu kipskomu Gjui de Lusin' janu*, Moskau 1891· Π. Β. Πάσχου, *Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης καὶ τὸ ὑμνογραφικὸν ἔργον του*, Θεσσαλονίκη 1978.

8. H.-G. Beck, *Kirche* (ὅπως σημ. 1), 315· Π. Β. Πάσχου, *Ὁ Ματθαῖος Βλάσταρης* (ὅπως σημ. 7), 65, 96.

τορα Ἀνδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, τὴν ὁποία μᾶς παραδίδει μόνο τὸ Σιναΐτικὸ χειρόγραφο ὑπ' ἀριθμὸν 1706, ff. 170r-182r⁹.

Σκοπὸς τῆς παρούσας ἐπιστολῆς σύμφωνα μὲ τὸν συντάκτη τῆς Σίμωνος εἶναι νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθεια στὰ μάτια τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου περὶ τῆς αἰτίας τοῦ σχίσματος τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Οὐσιαστικὰ ὅμως γίνεται προσπάθεια νὰ διατυπωθοῦν γιὰ ἄλλη μία φορὰ μέσα ἀπὸ τὴ γραφίδα τοῦ Δομινικανοῦ μοναχοῦ οἱ ἀντιλήψεις τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος ὅχι μόνο ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Πρὸς τοῦτο ἐπιλέγει ἀποσπασματικὰ χωρία, ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὸν σκοπὸ του, ἐπιθυμώντας νὰ πείσῃ τὸν παραλήπτη τῆς ἐπιστολῆς του ὅτι τόσο οἱ οἰκουμενικὲς σύνοδοι ὅσο καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀποδέχονται τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Προτρέπει τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἀποδεχθεῖ, ὅσα συντελοῦν στὴν ὠφέλεια τῶν πιστῶν. Ἀκόμη μέσα στὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς μπορεῖ νὰ διακρίνῃ κάποιος τὴ συγκεκαλυμμένη προσπάθεια τοῦ Σίμωνος νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ φιλοδυτικὴ πολιτικὴ, ποὺ ἀσκοῦσε ὁ πατέρας του, Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγος. Μάλιστα δὲν διστάζει πρὸς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς του νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ θεῖα λόγια τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ ὕβριστές, κακὸδοξοὺς καὶ βλάσφημους ὅσους πιστεύουν ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνο ἀπὸ τὸν Πατέρα Θεό. Ἔτσι, χωρὶς ἐνδοιασμό, ἀποκαλεῖ ὕβριστὴ τὸν Φώτιο, τὸν ὁποῖο ἐπιπλέον ὀνομάζει περιφρονητικὰ Σκότιο.

Τελικὰ τὸ ὅλο περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς ἀποτελεῖ μία ὅχι καὶ τόσο ἐπιτυχημένη προσπάθεια τοῦ Σίμωνος νὰ πείσῃ περὶ τοῦ *filioque* τὸν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο. Ὡστόσο γιὰ νὰ ἀποτιμηθεῖ καλύτερα τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου καὶ νὰ διευκρινισθοῦν οἱ στόχοι του, θὰ πρέπει νὰ συσχετισθεῖ καὶ μὲ τὰ ἄλλα ἔργα τοῦ Σίμωνος, τὰ ὁποῖα ἀκόμη δὲν ἔχουν ἐκδοθεῖ.

Ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθεῖ ἡ περίληψη τῆς ἐπιστολῆς (σὲ πρῶτο πρόσωπο).

Μερικοὶ νομίζουν ὅτι τὸ σχίσμα συνέβη, ἐπεὶδὴ ὁ Χριστὸς λέει στὸ εὐαγγέλιο ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα. Θέλω λοιπὸν νὰ σοῦ ἀποδείξω ὅτι ἡ ἀποψὴ αὕτὴ δὲν εἶναι σωστή. Τὸ σχίσμα συνέβη ἕξαιτίας τῆς ἐσφαλμένης ἐρμηνείας τοῦ συγκεκριμένου εὐαγγελικοῦ χωρίου. Μερικοὶ λένε ὅτι ἡ φράση τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὑποδηλώνει ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν Πατέρα. Ἡ σωστὴ ἐρμηνεία ὅμως εἶναι ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν ἐκπορεύεται μόνο ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό, διότι εἶναι αἰώνια κοινὸ καὶ τῶν δύο. Πρέπει νὰ ξέρεις ὅτι ἀκόμη καὶ τὸ σύμβολο τῆς Πίστεως χρειάζεται μία ἐρμηνευτικὴ διασάφηση, ὅπως γράφει ὁ ἅγιος Κύριλλος στὸν Νεστόριο καὶ ὅπως ὅρισε ἡ τετάρτη οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἡ ὁποία ἐπέβαλε τὸ σύμβολο τῆς Πίστεως νὰ ἐρμη-

9. V. Benešević, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum, qui in monasterio s. Catharinae in Monte Sina asservantur*, v. 1, Petersburg 1911 (ἀνατύπ. Hildesheim 1965), 375.

νεύεται σύμφωνα με τις συνοδικές επιστολές του Κυρίλλου. Ἐφόσον λοιπὸν ἡ τετάρτη οἰκουμένη συνόδος δέχθηκε τὴν ἐγκυρότητα τῶν συνοδικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Κυρίλλου στὶς ὁποῖες ρητὰ ἀναφέρεται ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα «προχεῖται παρὰ τοῦ Χριστοῦ», μετὸν ἰδίῳ ἀκριβῶς τρόπον ποῦ «προχεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς», συμπεραίνουμε ὅτι καὶ στὸ σύμβολο τῆς Πίστews ἐννοεῖται ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό. Ἐτσι ἀποδεικνύονται δύο πράγματα, ἡ ἀλήθεια τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ ὅτι εἶναι κατὰ φύσιν Υἱὸς τοῦ Πατρὸς.

Καὶ ἡ ἀλήθεια τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ καταφαίνεται ἀπὸ τὴν φράση ὅτι τὸ Πνεῦμα «προχεῖται» ἀπὸ τὸν Χριστό. Γιὰ νὰ ἐξηγήσει λοιπὸν ὁ μέγας Κύριλλος αὐτὸ τὸ δόγμα στὸν Νεστόριο λέει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ Χριστός, συνεπῶς «προχεῖται» καὶ ἀπὸ τὸν Χριστό, ὅπως ἀκριβῶς βέβαια καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα Θεό. Ἐπιπροσθέτως ἐὰν «προχεῖται» ἀπὸ αὐτὸν (τὸν Υἱό), προχεῖται ὅχι βεβαίως ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη φύση του, διότι ἀσφαλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν μία φύση κτιστὴ καὶ πεπερασμένη νὰ εἶναι ἀρχὴ μίας ἄκτιστης καὶ ἀπέραντης ὑποστάσεως, ἀλλὰ ἀπὸ τὴ θεϊκὴ του φύση. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Χριστός εἶναι Θεὸς λόγος ἐνσαρκος καὶ ὅχι ἄνθρωπος ποῦ ἔχει θεωθεῖ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Νεστόριος. Ὁ Χριστός ἔχει τὴ θεία φύση ὅπως καὶ ὁ πατέρας του καὶ δὲν ἰσχύουν ἐδῶ τὰ ὅσα ἰσχυρίζονται ὁ Εὐνόμιος καὶ ὁ Νεστόριος, διότι στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ἐνυπάρχουν δύο φύσεις, ἡ ἀνθρώπινη καὶ ἡ θεία. Ὅμως ὡς Θεὸς ἐκπέμπει τὸ πανάγιο Πνεῦμα ὅπως καὶ ὁ Πατέρας του, ἀφοῦ κατὰ τὸν Γρηγόριο τὸν Θεολόγο εἶναι γνήσιος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ἔχει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς γνησιότητος, συνεπῶς καὶ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Πνεύματος.

Σύμφωνα με τὰ προηγούμενα ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν μετὸν νὰ θέτει στὸ σύμβολο τὴ φράση «ἐκ τοῦ Πατρὸς» ἐννοεῖ συνεκδοχικὰ ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα προχεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό. Ὁ Συμεὼν ὁ μεταφραστὴς στὸ Προοίμιο τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἀναφέρει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐστάλη στοὺς μαθητὲς ἀπὸ τὸν Σωτῆρα Χριστό. Κατὰ τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο στὴν ἐρμηνεία τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου ἡ φράση τοῦ Χριστοῦ «ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν» δείχνει τὴν ἰσοτιμία Πατρὸς καὶ Υιοῦ. Εἶναι λοιπὸν βλασφημία νὰ θεωροῦμε ὅτι τὸ πανάγιο Πνεῦμα τὸ ἀποστέλλει ὁ Πατήρ, ἐνῶ δὲν τὸ ἀποστέλλει ὁ Υἱός. Ἄρα εἶναι κοινὸ γνῶρισμα Πατρὸς καὶ Υιοῦ ἡ ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Μάλιστα κάποιοι διαστρεβλώνοντας τὰ λόγια τοῦ Συμεὼν τοῦ μεταφραστοῦ ἰσχυρίζονται ὅτι ἐὰν τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἀποστελλόταν ἀπὸ τὸν Υἱὸ μετὸν ἰδίῳ τρόπον ποῦ ἀποστελλονται τὰ ἄλλα λειτουργικὰ πνεύματα (οἱ ἄγγελοι), θὰ ἦταν ἑτεροφυῆς καὶ υποχείριό του, ὅπως ἐκεῖνα, ἐνῶ ἀπὸ τὸν Πατέρα τὸ Ἅγιο Πνεῦμα θὰ ἀποστελλόταν ὡς συμφυῆς καὶ ὁμόθεο καὶ θὰ ἐκπορευόταν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Αὐτόν. Αὐτὸ ὅμως εἶναι βλασφημία. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος πατριάρχης Ἀντιοχείας στὸ προοίμιο τοῦ πρώτου θεολογικοῦ λόγου του λέει ὅτι σύμφωνα με τὴν ὀρθὴ πίστη τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἀποστέλλεται ὅχι μόνον ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό. Τὸ ἰδίῳ ἀκριβῶς ὑποστηρίζει καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός στὸ τροπάριο τοῦ

κανόνα τῆς Πεντηκοστῆς, τὸ γνωστὸ «Ἄναξ ἀνάκτων», στὸ ὁποῖο καταφαίνεται ἡ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Καὶ πάλι ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς σὲ τροπάριο τοῦ κανόνος τῆς Δευτέρας τῆς Πεντηκοστῆς ὑποστηρίζει ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ποταμὸς τῆς θεότητος, ποὺ πορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὅμως ἡ πρόθεση διὰ δηλαδὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐκ, δηλαδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Τὴν πρόθεση διὰ χρησιμοποιοῖ καὶ ὁ Μάξιμος ὁ ὁμολογητής. Ἐπιπλέον στὴν εὐχὴ τῆς θείας λειτουργίας τοῦ μεγάλου Βασιλείου «Ἀναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε» καταφαίνεται ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἀπὸ τὸν Υἱό, καθὼς ὁ Υἱὸς παρουσιάζεται ἰσοδύναμος μὲ τὸν Πατέρα. Τὸ ρῆμα φαίνω κατὰ τοὺς γραμματικούς εἶναι ἰσοδύναμο μὲ τὸ ρῆμα ἐκλάμπω. Γι' αὐτὸ ὁ μέγας Βασιλείος ὅταν λέει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκφαίνεται ἀπὸ τὸν Υἱὸ ἐννοεῖ ἐκλάμπει. Ἀρα ἡ φανέρωση τοῦ Πνεύματος ἀνήκει καὶ στὸν Χριστό. Ὅτι τὰ δύο ρήματα φαίνω καὶ λάμπω εἶναι ἰσοδύναμα, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ τροπάριο τοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ τρίτου ἡχου τῆς Ὁκτωήχου, ὅπου ἀναφέρει ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκλάμπει ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ἡ ζ' οἰκουμένη συνόδος ἀναφέρει ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ.

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ προκύπτουν δύο πράγματα. Πρῶτον ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν ἐκφωνώντας τὸ («ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι») ἐννοεῖ καὶ ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ καὶ ὄχι μόνον ἐκ Πατρὸς, ὅπως κακῶς ὁ Φώτιος ἰσχυρίζεται καθυβρίζοντας τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱταλῶν, καὶ δεύτερον ὅτι ὅταν ἡ ἐκκλησία τῶν Ἱταλῶν λέει καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὴν ἐκκλησίαν τῶν Γραικῶν. Αὐτὴν τὴ θέση σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπόρευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀνέκαθεν θεωροῦσε ὀρθὴ ἡ Ἀνατολικὴ ἐκκλησία καὶ τὴν ἐξέφραζε ἄλλοτε μέσω τῶν ποιητῶν, ἄλλοτε μέσω τῶν πατέρων καὶ ἄλλοτε μέσω τῶν συντακτῶν τῶν κειμένων τῶν ἱερῶν συνόδων.

Μερικοὶ ὅμως παρασύρθηκαν ἀπὸ τὸν Φώτιο καὶ ἀσπάστηκαν τὴν καταδικασμένη αἵρεση τοῦ Θεοδωρήτου Κύρρου, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς. Μάλιστα ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Κύριλλος δὲν λέει ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ ὅτι «προχεῖται» ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅμως ὅτι αὐτὲς οἱ δύο λέξεις ἔχουν τὴν ἴδια ἐννοία ἀκριβῶς, καὶ ὅτι ἡ βλασφημία τοῦ Θεοδωρήτου συμπεριλαμβάνεται στοὺς ἀφορισμοὺς τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ Κυρίλλου.

Καὶ ἐστὶ λοιπὸν ἅγιε βασιλιά ἐὰν θέλεις νὰ γίνεις κοινῶνς τῆς σωτηρίας ἀπόρριψε, ὅσα ἀποβάλλονται καὶ ἀναθεματίζονται ἀπὸ τὶς οἰκουμενικὲς συνόδους ὡς βέβηλα, κακόδοξα καὶ μισητά. Ἀντιθέτως ἐνστερνίσου ὅσα αὐτὲς οἱ ἅγιες σύνοδοι ὥρισαν καὶ ὅσα οἱ θεοὶ δάσκαλοι δογματίσαν στὰ συγγράμματά τους γιὰ τὴ δική μας ὠφέλεια καὶ ὅσα ἡ εὐσεβὴς ἐκκλησία τῶν Γραικῶν καθοδηγούμενη ἀπὸ αὐτὰ τὰ τίμησε καὶ τὰ διαφύλαξε. Καὶ ὅλους ὅσους πιστεύουν σὲ αὐτὰ δέξου τοὺς ὡς εὐσεβεῖς χριστιανούς, ἐνῶ ἐκεῖνους ποὺ διαφωνοῦν μὲ αὐτά, ὅπως οἱ μαθητὲς τοῦ Φωτίου, νὰ τοὺς ἀποστρέφesai μὲ ὅλη σου τὴ δύναμη ὡς ἀσεβεῖς, ἐπονεϊδιστοὺς, βδελυροὺς, ὕβριστὲς καὶ συκοφάντες τῆς ὀρθόδοξης πίστεως. Ὅπως λέει καὶ ὁ Σωτῆρας Χριστός, δὲν συλλέγουν σὺκα ἀπ' τὰ ἀγκάθια καὶ δὲν τρυγοῦν σταφύλια ἀπὸ τὰ βᾶτα.

Δὲν θὰ ἦταν λοιπὸν δίκαιο νὰ ἀθετοῦνται τὰ ἱερὰ δόγματα τῶν πατέρων καὶ

ἡ εὐσεβὴς θεολογία τῆς ἐκκλησίας μας ἐξαιτίας τῶν βλασφημῶν θέσεων τοῦ Φω-
τίου καὶ τῶν μαθητῶν του. Ὅπως λέει λοιπὸν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο μέσω τοῦ σο-
φοῦ Σολομῶντος, Ἄκουσε νῦν τὴ συμβουλή τοῦ πατέρα σου καὶ μὴν παραβῆς τίς
ἐντολὰς τῆς μητέρας σου, ὥστε νὰ μπορέσεις νὰ σταθεῖς στὴ χορεία τῶν ἐκ δε-
ξιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ἀκούσεις μαζί τους, Ἐλάτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου,
κληρονομήστε τὴ βασιλεία, ἡ ὁποία σὰς περιμένει ἔτοιμη καὶ χαρίζεται ἀπὸ τὸν
ἴδιο τὸν βασιλέα Χριστὸ στοὺς αἰῶνες τῶν αἰῶνων.

SIGLA

cod.= codex Sinaiticus gr. 1706

Sinaiticus gr. 1706, 170-182

f. 170

Τῷ τρισεγίστῳ καὶ ὑπερπανυψηλοτάτῳ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ
πιστῷ βασιλεῖ, τῷ αὐτοκράτορι τῶν Ῥωμαίων κυρῷ Ἀνδρονίκῳ Κο-
μνηνῷ Δούκῃ Ἀγγέλῳ τῷ Παλαιολόγῳ, Σίμων ὁ Κωνσταντινουπο-
λίτης, ὁ ἐκ τῆς τάξεως τῶν κηρύκων εὐχέτης τῆς ἀγίας σου βασιλεί-
ας, νῆκος κατ' ἐχθρῶν καὶ διαμονὴν κατ' εὐδοκίαν Θεοῦ εἰς σωτηρί-
αν βασιλείας καὶ τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ εἰς τὸ βέλτιον τῶν θείων προβίβα-
σιν ἐντολῶν.

Ἐπειδὴ περ τινες, ὧν οἱ μὲν ἐξ ἀγνοίας νομίζουσιν, οἱ δὲ ἐκ κακί-
ας λέγουσιν, ὡς τὸ σχίσμα τὸ μεταξὺ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν γέγο-
10 νεν ἕνεκα τῆς θεοστόμου ἐκείνης θεολογίας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τῆς λε-
γούσης, τὸ Πνεῦμα παρὰ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔδοξέ μοι εἰς ἐνδει-
ξιν τῆς τοιοῦτοτρόπου αὐτῶν ὑπολήψεως γνωρίσαι εὐσυνόπτως δι' ὀλί-
γων τῇ ἀγίᾳ βασιλείᾳ σου, κράτιστε βασιλεῦ, ὅτι οὐκ ἕνεκεν αὐτῆς,
ὡς εἰ ἐκ τοῦ θεολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀθετεῖται ἡ ἐκ τοῦ
f. 170v 15 Πατρὸς αὐτοῦ θεία ἐκπόρευσις, ὡς φασί, καίτοι γε ἡ αὐτὴ οὐσα θεολο-
γία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὡς ἐκ τῶν θείων εὐαγγελίων δῆλον καθίστα-
ται, κοινὴ πίστις πάντων τῶν χριστιανῶν ἐστίν, ἀλλὰ χάριν τῆς δια-
φερούσης αὐτῆς ἐξηγήσεως, ὅτι τινὲς μὲν λέγουσιν ὡς οὕτω δεῖ ἀνα-
γινώσκεσθαι ἐν εὐαγγελίοις, τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύε-
20 σθαι ἅμα τε δ' ἐν τῷ ἀγίῳ συμβόλῳ οὕτως ἐκφωνεῖσθαι ὥστε ἐρμη-
νεύειν αὐτὸ ἐκ μόνου Πατρὸς καὶ οὐ μὴν δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οἱ δὲ λέ-

11 τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι: Jo. 15,26.3

12 τῆς correxi: τοῖς cod. 12-13 ὀλίγον ante correctionem 18 αὐτῆς: an αὐτοῖς scribendum?

- γουςιν ὡς εἰ καὶ τὸ Πνεῦμα τεθολόγηται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὖν ἐπεὶ περ οὐ μὴν ὡς Πνεῦμα μόνου Πατρὸς, ἀλλ' ὡς ἀίδιως καὶ ἀχρόνως κοινὸν τοῖν ἀμφοῖν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τῆς φυσικῆς σχέσεως, ἀνάγκη καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὑιοῦ ἐκπορεύεσθαι, ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἐν τῶν δύο δοῦναι, ὡς μίαν τῶν αὐτῶν ἀληθεύειν, τὴν δὲ ἄλλην ἐρμηνεῖαν ψεύδεσθαι. Ὅθεν εἰς παράστασιν ὅποια τῶν αὐτῶν ἀληθείας μετέχει, εἰδέναι χρὴ τὴν ἁγίαν βασιλείαν σου ὡς τὸ ἅγιον καὶ σωτήριον σύμβολον χρῆζον ἐρμηνείας, ὡς γράφει πρὸς Νεστόριον Κύριλλος, καθάπερ καὶ
- f. 171 30 ἡ ἅπασα θεόπνευστος γραφή, δηλαδὴ ἡ συναθροισθεῖσα ἐν Χαλκηδόνι ἁγία οἰκουμενικὴ δ' σύνοδος τῶν χλ' ἁγίων πατέρων διωρίσατο ἐν τῷ πέμπτῳ τόμῳ αὐτῆς, αὐτὸ ἐρμηνεύεσθαι κατὰ τὰς πρὸς Νεστόριον καὶ τὰς τῆς Ἀνατολῆς συνοδικὰς ἐπιστολάς τοῦ τῆς εὐσεβείας προμάχου, τοῦ τῶν Ἀλεξανδρέων μεγάλου Κυρίλλου λέγουσα οὕτως· Ἦρκει μὲν
- 35 εἰς ἐντελῇ τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωνσιν τε καὶ βεβαίωσιν τὸ σοφὸν καὶ σωτήριον τοῦτο τῆς θείας χάριτος σύμβολον· καὶ μετὰ τινα· διὰ δὲ τοὺς τὸ τῆς οἰκονομίας παραφθεῖρειν ἐπιχειροῦντας μυστήριον καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸν ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας τεχθέντα ἀναιδῶς λοιδοροῦντας τοῦ ἁγιωτάτου καὶ μακαρίου Κυρίλλου, τοῦ τῆς Ἀλε-
- 40 ξανδρέων ἐκκλησίας γενομένου ποιμένου, συνοδικὰς ἐπιστολάς πρὸς τε Νεστόριον καὶ πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρμοδίας οὓσας ἐδέξατο εἰς ἔλεγχον μὲν τῆς τοῦ Νεστορίου φρενοβλαβίας, ἐρμηνεῖαν δὲ τῶν εὐσεβεῖ ζήλῳ τοῦ σωτηρίου συμβόλου ποθοῦντων τὴν ἔννοιαν.
- Ἐκ τούτων οὖν οὕτως ἐπιχειρητέον. Εἰ οὖν ἡ τοιαύτη ἡ ἐν Χαλ-
- f. 171v 45 κηδόνι ἁγία οἰκουμενικὴ δ' σύνοδος τῶν χλ' ἁγίων θεοφόρων πατέρων ἐδέξατο τὰς πρὸς Νεστόριον καὶ τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ῥηθείσας συνοδικὰς ἐπιστολάς τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἀρμοδίας οὓσας οὕτως εἰς ἔλεγχον τῆς τοῦ Νεστορίου φρενοβλαβίας, ὥστε καὶ εἰς ἐρμηνεῖαν τῶν εὐσεβεῖ ζήλῳ τοῦ σωτηρίου συμβόλου ποθοῦντων τὴν ἔννοιαν, ἐν δὲ γε
- 50 τῇ τρίτῃ τῶν τοιῶνδε συνοδικῶν εἰς ἐνδειξιν μάλιστα τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τῶν δύο, τῆς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ ἐνὸς θεοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ἄκρας γνησιότητος, ἥς ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς, καθὼς Θεὸς λόγος αὐτὸς θεολογεῖ τὸ Πνεῦμα προχεῖσθαι παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, λέγων
- 55 οὕτως· εἰ καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτό, καθὼς Πνεῦμά ἐστι καὶ οὐ Χριστός, ἀλλ' οὖν οὐκ ἀλλότρι-

34-36 Ἦρκει μὲν - χάριτος σύμβολον: ACO 2,1,2,128,15-16 36-43 διὰ δὲ - τὴν ἔννοιαν: ACO 2,1,2,129,6-11 55-59 εἰ καὶ - Πατρός: ACO 1,1,1,39,22-23

24 τοῖν correxi: τὴν cod. 27 εἰς scripsi: ἐκ cod. 32 τὰς: τοὺς cod. 38 ἀνεδῶς ante correctionem 46 τὰς: τοὺς cod.

- όν ἐστιν αὐτοῦ. Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὠνόμασται καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι κατ' ἰδίαν ἐκπόρευσιν, καθάπερ καὶ τοῦ Πατρὸς,
- f. 172 60 ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὕτως δεῖ ἐκφωνεῖσθαι ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ ἐκ πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ὥστε χρὴ αὐτὸ κοινὸν ὄν τοῖν ἀμφοῖν καρδίᾳ νοεῖν καὶ στόματι ὁμολογεῖν καὶ ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καθάπερ καὶ τοῦ Πατρὸς. Καὶ γε ἐξ αὐτῶν ἀνακύπτει δύο, ἡ ἀλήθεια δηλαδὴ τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τῶν δύο, τῆς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεων
- 65 τοῦ ἐνὸς θεανθρώπου Χριστοῦ καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἰδίᾳ αὐτοῦ υἰότης. Καὶ ἡ μὲν ἀλήθεια τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αὐτοῦ παρὰ τοῦ θεολογεῖσθαι ὧδε τὸ Πνεῦμα προχεῖσθαι παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ γε οὐδὲν τῶν τοῦ Χριστοῦ παρίστησιν ἐναργῶς τὸ μυστήριον τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας αὐτοῦ, ὡς ἡ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεία ἐκπόρευσις. Ὅθεν
- 70 ὅπως παραστήσῃ αὐτὴν Νεστορίῳ ὁ μέγας Κύριλλος λέγει, τὸ ἅγιον Πνεῦμα Πνεῦμα ἀληθείας εἶναι, ἔστι δὲ Χριστὸς ἡ ἀλήθεια, διὸ καὶ προχεῖται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ γὰρ εἰ προχεῖται παρ' αὐτοῦ - προχεῖται δέ - οὐμνουν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ φύσεως, οὐμνουν· οὐ γὰρ δύναται κτιστὴ καὶ πε-
- f. 172v 75 περασμένη φύσις ἀκτίστου καὶ ἀπεράντου ὑποστάσεως ἀρχὴ χρηματίζειν· ἄρα ἐκ τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ φύσεως. Θεὸς τοιγαροῦν λόγος σεσαρκωμένος ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ οὐ θεωθεὶς ἄνθρωπος, ὡς ἐλῆρει Νεστόριος. Ἡ δέ γε κατὰ φύσιν υἰότης αὐτοῦ ἐκ τοῦ μήτε ἀνίσως καὶ ἀνομοίως τῷ Πατρὶ ἔχειν αὐτὸν τὸ κοινὸν + τοινῶν ἀμφοινῶν+ Πνεῦμα, ὡς ἐβόμβει Ἀνόμιος, μήτε ἐκ μέτρου, ὡς ἐφλυάρει Νεστόριος, ἀλλ' ἰσοκλεῶς ἐκεῖνῳ. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ λέγειν τὸν αὐτὸν μέγαν Κύριλλον προ-
- 80 χεῖσθαι αὐτὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ γὰρ φύσει ὢν αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ὡς λέλεκται, οὐδὲν τῶν κοινῶν δεῖ ἀνίσως τῷ Πατρὶ ἔχειν αὐτόν, οὐμνουν. Ὅθεν ὁ θεολόγος Γρηγόριος διαλαμβάνων ἐν τῇ ι' διαιρέσει τοῦ περὶ τοῦ τοιοῦδε Υἱοῦ δευτέρου λόγου αὐτοῦ, περὶ τῆς ἄκρας γνησιότητος, ἧς ἔχει ὁ αὐτὸς μετὰ τοῦ ἰδίου γεννήτορος, ὡς εἰκὼν φυσική τε καὶ ἀπαράλλακτος ἰδίου ἀρχετύπου πατρὸς, διὰ τοῦ τὰ πάντα τὰ ἐκείνου ἀμειώτως πατρῷζειν αὐτόν, οὕτως μετὰ τὸ εἰπεῖν περὶ τῆς
- 85 173 90 τοιαύσδε εἰκόνος, καὶ πλεον ἔχονσα τὸ ἀπαράλλακτον ἢ τοῦ Ἀδάμ ὁ

57-58 ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια: Jo. 14,6.2 70-73 τὸ ἅγιον - καὶ Πατρός: Cyr. Alex., *Comment. in xii proph. min.*, Pusey 1,338.1; Id., *Epist. 55*, PG 77, 316D. 90-91 καὶ πλεον-γεννώμενον: Gr. Naz., *De filio Or. 30*, Barbel 30,21-23

60 δεῖ scripsi: δὴ cod. 79 τοινῶν ἀμφοινῶν: locus corruptus; an τοῖν ἀμφοῖν ὃν scribendum? 79-80 ἐβόμβει scripsi: βέμβει cod. 84 ἔχειν scripsi: ἔχει cod.

Σὴθ καὶ τοῦ γεννῶντος παντὸς τὸ γεννώμενον, προστίθῃσι· τοιαύτη ἡ τῶν ἀπλῶν φύσις, μὴ τὸ μὲν ἐοικέναι, τὸ δὲ ἀπειοικέναι, ἀλλ' ὅλον ὅλον τύπον εἶναι καὶ ταῦτὸ μᾶλλον ἢ ἀφομοίωμα.

- Ταῦτα οὖν πάντα καλῶς καταλαβοῦσα ἡ εὐσεβὴς τῶν Γραικῶν
 95 ἐκκλησία καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀμνήμων χρηματίσασα τοῦ ἀνωτέρως εἰρη-
 μένου ὄρου τῆς ἐν Χαλκηδόνι δ' ἀγίας συνόδου, οὕτως ἐκφωνεῖ ἐν τῷ
 παρ' αὐτῇ ἀγίῳ συμβόλῳ τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ὥστε
 θεολογεῖ ἐν τοῖς ἰδιοῖς ἄσμασι τε καὶ ἀναγνώσμασιν αὐτὸ καὶ ἐξ Υἱοῦ
 καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ οὐ μὴν ἐκ μόνου Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, καὶ τοῦτο
 100 οὐ μόνον διὰ τινων ῥηματικῶν λέξεων δηλουσῶν σαφῶς τὴν κατὰ φύ-
 σιν ἐξ Υἱοῦ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπαρξίν ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προφορᾶς
 τῆς ἐκπορεύσεως, ὡς ἥδη δειχθήσεται, καὶ γε ἡ αὐτὴ διὰ τοῦ θείου Συ-
 μεῶν τοῦ ἰδίου μεταφραστοῦ ὀδηγουμένη εἰς τὸ προοίμιον τοῦ μαρτυ-
 105 ρίου τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου εἰς τὴν| τρίτην ἡμέραν τοῦ
 Ὀκτωβρίου μηνὸς δι' αὐτῆς ἀναγινωσκομένου θεολογεῖ τὸν Σωτῆρα
 ἡμῶν τὸ Πνεῦμα ὡς αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς
 οὕτως| λέγουσα· Πάλαι μὲν ἐν τύποις ἦν τὰ τῆς πίστεως καὶ αἰνίγμασι
 καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος τῷ τῆς σκιᾶς νέφει συνεκαλύπτετο. Ἐπεὶ
 110 δὲ τὸ μέγα τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐπραγματεύθη μυστήριον καὶ ὁ πλάσας
 κατὰ μόνas τὰς καρδίας ἡμῶν τῷ τῆς οἰκειᾶς περὶ ἡμᾶς οἶκτῳ χρη-
 στότητος ἀναμαρτήτως γεγονώς, ὡς ἡμεῖς, τᾶλλα τὲ ἐπῆλθεν ὅσα τῆς
 ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐστίν, ἢν' ἐγὼ τὴν πρώτην ἀπολαύσω εὐγένειαν,
 καὶ τέλος τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον κατακρίνεται, τὰ δὲ τοῦ Πνεύμα-
 115 τος ἄρχεται καὶ εἰς οὐρανὸς ὁ ἐμὸς Χριστὸς ἀναφέρεται καὶ πρὸς τὸν
 πατρικὸν ἐπάνεισι θρόνον καὶ τὸ ἐκπορευόμενον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐπὶ τὴν
 τῶν ἀπίστων καταπέμπει τοῖς μαθηταῖς ὀδηγίαν, δι' οὗ καὶ ὁ μακάρι-
 120 ος Παῦλος ἀπὸ τῆς σκιᾶς χειρωαγωγῆθῃ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Τὸ γὰρ,
 174 δν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν, φησὶν ὁ Χρυσόστομος ἐν| ταῖς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν-
 νην αὐτῷ ἐξηγήσεσι περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος τὴν ἰσοτιμίαν δηλοῖ, ἣν
 120 ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, πάντως οὐ δι' ἄλλο ἢ ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν
 λόγον τῆς ἀποστολῆς ἐξ ἀμφοῖν αὐτὸ πέμπεται. Ὅθεν ὥσπερ τοῦ Πα-
 τρός, ὅτι ὡς ἐκείνου ἐκπορευόμενον ἐτέρως οὐκ ἂν ἐκεῖθεν ὡς ὁμοούσι-
 ον ἀπεστέλλετο ἄν, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐκπορευόμενον αὐτοῦ ἔθεν-
 ἀπέσταλται. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ὡς τινες στρεβλοῦντες τὴν ὑγιῇ ἔννοι-

91-93 τοιαύτη - ἀφομοίωμα: Gr. Naz., *De filio Or.* 30, Barbel 30,20.25 107-117 Πάλαι μὲν - τὴν ἀλήθειαν: Sym. Met., *Martyrium Dionysii Areopagitae*, PG 115, 1032B-C 118 δν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν: Jo. 15,26.1 118-119 δν ἐγὼ πέμψω - ἰσοτιμίαν δηλοῖ: Jo. Chrys., *In Ioannem*, PG 59, 423.13-15

91 γεννόμενον cod. 119 ἐξηγήσεσι scripsi: ἐξηγήσουσι cod. 120 πάντος cod.

- 125 αν τοῦ μεταφραστοῦ ἀποδειῖξαι βιάζονται, τοῦ μὲν Υἱοῦ ἀπεστέλλε-
το ἂν αὐτὸ ὡς ἑτεροφυῆς αὐτοῦ τε καὶ ὑποχείριον, καθὰ καὶ τὰ εἰς δι-
ακονίαν ἐκείθεν ἀποστελλόμενα λειτουργικὰ πνεύματα, τοῦ δὲ Πατρὸς
ὡς αὐτοῦ συμφυῆς καὶ ὁμόθεον ὡς ἐκείνου μόνου ἐκπορευόμενον, ὅπερ
130 πρόδηλον ἐκ δύο, ἐκ τε δηλαδὴ τοῦ ἐν ἁγίοις Ἀναστασίου πατριάρχου
Ἀντιοχείας ὅτι τε λέγει ἐν τῷ περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὁρθῶν τῆς ἀληθεί-
ας| δογμάτων πρώτῳ λόγῳ τῆς θεολογίας αὐτοῦ, οὗ τὸ μὲν προοίμι-
ον, *Κύριος ὁ Θεὸς μου δυνάμεις μου καὶ κατευθύνει τοὺς πόδας μου ἐν*
ἐτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς ζωῆς, ἡ δὲ ἀρχή, τὸν περὶ τῆς ὑγιούς
135 *ἡμῶν πίστεως ὡς τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται καὶ ἀποστέλλεται παρὰ τοῦ*
μονογενοῦς καὶ οὐ μὴν ἐκ μόνου πατρὸς, οὕτωςι πρὸς τὸ διμοῖρον τοῦ
αὐτοῦ λόγου, τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα λαβόντες ὡς παράδειγμα τὴν
ἀλληλουχίαν τῶν θείων ὑποστάσεων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν
ἀναλογίας τε καὶ εἰκασίας, ταύτη δ' ὅτι καὶ Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ,
140 *δηλον δ' ὅτι τοῦ Θεοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, στόματος ὄντος*
τοῦ μονογενοῦς, καὶ Πνεῦμα πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀπο-
στελλόμενον οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
τῆς ἱερᾶς τῶν Γραικῶν ἐκκλησίας ὅτι διὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ χειραγω-
γούμενη οὕτωςι ἐν ἐνὶ τροπαρίῳ τῶν κανόνων τῆς ἐβδομάδος τῆς πεν-
f. 175 145 *τηκοστῆς| πρὸς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα μέλπουσα λέγει· Ἀναξ ἀνάκτων,*
οἶος ἐξ οἴου μόνως Λόγος προελθὼν Πατρὸς ἐξ ἀναίτιου, ἰσοσθενὲς
σου Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις νημερτὲς ἐξέπεμψας ὡς εὐεργέτης ἀντὶ
τοῦ, τὸ ἰσοδύναμόν σου Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις ὄντως φύσει καὶ ἀλη-
θείᾳ ἐξ ἑαυτοῦ ἐπεμψας ὡς εὐεργέτης, καὶ οὐ μὴν ἐξωθέν σου, ὡς μυ-
150 *θολογεῖ ὁ Βουλγαρίας Θεοφύλακτος, ἐπεμψας, μὴ εἰδὼς ὡς τοῦτο λέ-*
γων τὸ μὲν Πνεῦμα ποιεῖ ὑποχείριον τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ Μακεδόνιος, τὸν
δέ γε Υἱὸν κτίσμα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Ἀρειος, ἀνίσως ἔχοντα τῷ Πατρὶ
τὸ κοινὸν τοῖν ἀμφοῖν Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ὁμοῦ βαθμοὺς ἀξιωματίων
καὶ φύσεων, ὡς ὁ Εὐνόμιος τῇ τριάδι δυσφήμως εἰσάγει. Αὖθις ἡ τοι-
155 *άδε ἱερὰ τῶν Γραικῶν ἐκκλησία ἐν τῇ ἔκτῃ ᾠδῇ τοῦ εἰς τὴν δευτέ-*
ραν τῆς πεντηκοστῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ψαλλομένου κανόνος πρὸς
εἰρμόν· Σπλάγχχνων Ἰωανν' διὰ τοῦ Δαμασκόθεν ἁγίου Ἰωάννου διδα-
f. 175v *σκομένη πρὸς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον| ἀποτεινομένη, οὕτωςι θεολο-*

133-136 Κύριος ὁ Θεός - ἐκ μόνου Πατρός: locum non inveni 137-142 τοῦ δὲ σώματος - παρὰ τοῦ Υἱοῦ: Georg. Metochites, *Historia Dogmatica*, Cozza-Luzzi 62,3; cf. DCF, 16,127.3 145-149 Ἀναξ - ὡς εὐεργέτης: PeR 316-317, 349, 398, 422 157 heirm. ζ' EE 22, n. 8, Cosmae

139 στόματος scripsi: στόματα cod. 153 τοῖν supra lineam

- γικῶς μελῳδεῖ· Ἰθι πρὸς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μετόχους τῆς σῆς
 160 ἀπεργαζόμενον ἀγιότητος καὶ φωτὸς ἀνεσπέρου καὶ θείας ζωῆς καὶ
 τῆς εὐδαιμονίας σου διαδόσεως. Σὺ γὰρ ποταμὸς θεότητος ἐκ Πατρὸς
 δι' Υἱοῦ πορευόμενος. Ὅρα πῶς ὁ τῆς θεότητος τοῖν ἀμφοῖν καὶ υἱοῦ
 καθαρὸς ὡς κρύσταλλον ποταμὸς, ὡς δῆλον ἐξ ὧν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει
 165 τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἀναγινώσκεται, οὐκ ἐκ μόνου Πατρὸς ἀλλὰ καὶ διὰ
 τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, οὐσιωδῶς δηλαδή, ὡς ἡ ἐξ ἀμφοῖν ποταμειδὴς
 αὐτοῦ θεία ἐκπόρευσις σαφῶς ἐπαγγέλλεται. Καὶ γὰρ ὥσπερ φύσει
 κατ' οὐσίαν αὐτὸ ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, φησὶν ὁ μέγας Μάξι-
 170 μος, ἐν οἷς ἐφερμηνεύει τί βούλεται τῷ προφῆτῃ Ζαχαρίᾳ ἡ χρυσὴ λυ-
 χνία καὶ τὸ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον καὶ οἱ λύχνοι, οὕτω καὶ τοῦ Υἱοῦ φύσει
 f. 176 κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὡς ἐκ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφρά-
 στως ἐκπορευόμενον ὅτι ἡ τοιάδε| τῶν Γραικῶν εὐσεβὴς ἐκκλησία οὐ
 μόνον διὰ τῆς προφορᾶς τῆς ἐκπορεύσεως ἐξ Υἱοῦ καὶ δι' Υἱοῦ θεολο-
 γεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων ῥηματικῶν λέξεων σαφῶς
 δηλουσῶν τὴν ἐξ Υἱοῦ αὐτοῦ φυσικὴν ὑπαρξιν, ὡς ἄνωθεν εἴρηται.
- 175 Καὶ γὰρ ἡ αὐτὴ ἀνέκαθεν πρὸ τῆς ἀγίας οἰκουμενικῆς δευτέρας
 συνόδου τῶν ρν' ἁγίων πατέρων καὶ μέχρι τὴν σήμερον ἐν μιᾷ τῶν
 μυστικῶν εὐχῶν τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἧς ἡ
 ἀρχή, Ὁ ὢν δέσποτα Κύριε, οὕτωςι πρὸς αὐτὸν Θεὸν τὸν Πατέρα μυ-
 180 στικῶς θεολογοῦσα φησὶν· Ἄναρχε, ἀόρατε, ἀκατάληπτε, ἀπερίγρα-
 πτε, ἀναλλοίωτε, ὁ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ με-
 γάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ὃς ἐστὶν εἰκὼν τῆς σῆς
 ἀγαθότητος, σφραγὶς ἰσότητος ἐν ἑαυτῷ σὲ δεικνὺς τὸν Πατέρα, Λό-
 γος ζῶν, Θεὸς ἀληθινός, ἡ πρὸ αἰώνων σοφία, ζωὴ, ἁγιασμός, δύνα-
 185 μιν, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, παρ' ὃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐξεφάνη, τουτέ-
 στιν ἐξέλαμψεν| τὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα, τὸ τῆς υἰοθεσίας χάρισμα, ὁ
 ἀρραβὼν τῆς μελλούσης κληρονομίας, καὶ τὰ ἐξ ἧς. Καὶ γὰρ εἰ καὶ κατὰ
 τοὺς γραμματικὸν φαίνω τὸ λάμπω καὶ φαίνω τὸ φανερῶ λέλεκεται
 185 ἀλλ' οὖν ὅτι, εἴ τι ἐτέρωθεν ὡς ἐκ φωτὸς ἐκφαίνεται, ἐξ ἐκείνου φυ-
 σικῶς τε καὶ ἀμερίστως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀνεξαντλήτως καὶ ὡς σύγχρο-
 190 νον ἐκείνῳ, ἐξ οὗ καὶ ἔστιν, ἐκλάμπει. Διὰ τοῦτο ὁ Μέγας Βασίλειος

159-162 Ἰθι πρὸς ἡμᾶς - δι' Υἱοῦ πορευόμενος: locum non inveni 163 ὡς κρύσταλλον πο-
 ταμὸς: Ap. Jo. 22,1 168-169 τί βούλεται - οἱ λύχνοι: Max. Conf., Qu aest. ad Thalassium,
 Laga - Steel 63,7-63,11 169-171 τοῦ Υἱοῦ φύσει - ἐκπορευόμενος: Max. Conf., Qu aest.
 ad Thalassium, Laga - Steel 63,170 178-186 Ὁ ὢν δέσποτα - τῆς μελλούσης κληρονομί-
 ας: EV 85

161 ἐκ πατρὸς iteravit cod. 165 an ποταμοειδὴς scribendum? 183 ἡ cod. 184-185 post δύ-
 ναμιν, παρ' οὗ primum scripsit, deinde linea exstinxit cod. 187 τὸ' scripsi: τῷ cod.

καὶ δι' αὐτοῦ ἡ ἐκκλησία οὕτως θεολογεῖ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὥστε
 ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐκ φωτὸς ἀληθινοῦ ἐκφαίνεσθαι, ἡγουν ἐκλάμπειν, θεολο-
 γεῖ καὶ ἔχειν τὸ εἶναι ἡγουν τὴν ὑπαρξιν, ὡς ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς ἀντιρρη-
 τικοῖς κατ' Εὐνομίου φησὶν ἐν τῷ τρίτῳ τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ
 195 αὐτοῦ. "Ὅθεν πρὸς ἐνδειξιν τῆς τοιαύτης ἀληθείας ἡ αὐτὴ τῶν Γραικῶν
 ἐκκλησία διὰ τοῦ ἱεροῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ κινουμένη ἐν τῇ ζ'
 177 ᾠδῇ τοῦ κανόνος τῆς ἡ' ἡμέρας τοῦ Μαΐου μηνὸς τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου
 Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τοῦ πλαγίου δ' πρὸς εἰρμόν, Θεοῦ συγκατάβα-
 σιν, πρὸς τὸν μονογενῆ λόγον ὕμνον ἐκπέμπουσα οὕτωςί πως θεολογεῖ.
 200 Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατὴρ ἀνάρχον ἐκπορευόμενον καὶ ἐκ σοῦ ἁμε-
 ρίστως ἐκλάμπειν, μονογενὲς Λόγε Θεοῦ, τοῖς ἀποστόλοις κραυγάζειν
 ἀνήγγειλεν, ὁ τῶν πατέρων Θεὸς εὐλογητός <εἰ>. Σημειωτέον δὲ ὡς ἡ
 τοιαύτη λέξις ἡ φαῖνα δισημαντος οὔσα κατὰ τὴν διπλὴν αὐτῆς σημασί-
 αν ἀρμόζει τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς θε-
 205 ἄνθρωπος ὢν καὶ καθὼ μονογενὴς Θεὸς Λόγος αὐτὸς ἐξ οἰκείου φωτὸς
 τῆς θεϊκῆς αὐτοῦ φύσεως ἐκλάμπει, ἡγουν πηγάζει αὐτὸ φυσικῶς. Οὐ
 γὰρ ἔστι τι ἐν τῇ τριάδι κατὰ μέθεξιν ὡς πρότερον μὲν οὐχ ὑπάρχον,
 ὕστερον δὲ ἐπεισελθόν, ὡς δῆλον ἐκ τῆς χρηματισθείσης ἀποκαλύψεως
 τῷ μακαρίῳ Γρηγορίῳ τῷ θαυματουργῷ περὶ τῆς ὑπερουσίου τριάδος.
 210 Καὶ καθὼ μὲν ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς τὴν ὑπεροχὴν τοῦ θεϊκοῦ ἀξιώματος
 τοῦ τοιοῦδε τοῦ ἐξ αὐτοῦ Πνεύματος, τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς τρανώτα-
 177v τα ἐφάνερωσεν. Αὐθις ἡ αὐτὴ ἐκκλησία ἐν τῷ τρίτῳ ἡχῷ τῆς παρὰ τοῦ
 Δαμασκηνοῦ ἐκτεθείσης Ὁκτώηχου θεολογεῖ τὸ Πνεῦμα καὶ δι' Υἱοῦ
 ἐκ Πατρὸς οὕτωςί μέλπουσα πρὸς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ἐπὶ λέξε-
 215 ως· "Ἐθου ἡμῖν ἀκαταίσχυντον πρέσβυν τὴν σὲ τεκοῦσαν, Χριστέ· ταύ-
 τῃς ταῖς ἐντεύξεσιν ἔλεον νέμοις ἡμῖν Πνεῦμα μεταδοτικὸν ἀγαθότη-
 τος ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. "Ὅθεν ἡ ἁγία οἰκουμένη ζ' σύν-
 οδος ἐν τῇ τρίτῃ πράξει αὐτῆς ἐν τῇ ἀποσταλείῃ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς
 ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς Ἀντιοχείας καὶ Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς ἁγίας πό-
 220 λεως διὰ τοῦ ἁγιωτάτου Ταρασίου, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλε-
 ως, ἧς ἡ ἀρχή, Πολλαῖς καὶ μεγάλας προνοαῖς Κύριος ὁ Θεός, καὶ τὰ
 ἐξῆς, μετὰ τινὰ οὕτως φησί· Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντο-
 κράτορα καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μο-
 νογενῆ καὶ Θεὸν ἡμῶν γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀχρόνως καὶ αἰδίως

191-193 τὸ Πνεῦμα - τὴν ὑπαρξιν: Bas. Caes., *Adversus Eunomium*, PG 29, 733C 198-199
 heirm. ζ' EE 287, n. 314, Joannis 200-202 Τὸ Πνεῦμα - Θεὸς εὐλογητός <εἰ>: MR V 59;
 MV IX 31 215-217 Ἐθου ἡμῖν - προερχόμενον: PAR 200; PAV 141 221-229 Πολλαῖς καὶ
 μεγάλας - μίαν θεότητα καὶ κυριότητα: Mansi XII 1121D

202 εἰ suppl. 208 ἐπείσελθον cod. 212 an post ἐφάνερωσεν lacuna statuenda?

- f. 178 225 καὶ εἰς τὸ | Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιὸν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον καὶ αὐτὸ Θεὸν ὃν τε καὶ γνωριζόμενον, τριάδα ὁμοούσιον, ὁμότιμόν τε καὶ ὁμόθρονον, αἰδίων, ἄκτιστον, τῶν ἀπάντων κτίστην καὶ δημιουργόν, μίαν ἀρχήν, μίαν θεότητα καὶ κυριότητα, καὶ τὰ λοιπά.
- 230 Ἐκ τούτων οὖν πάντων ἵνα διὰ βραχέος τι εἴποιμι, ἀνακύπτει δύο, καὶ πρῶτον μὲν ὡς ἡ ἐκκλησία τῶν Γραικῶν, ὀρθοδοξότατος οὖσα, οὕτως ἐκφωνεῖ ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ τὸ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ὥστε θεολογεῖ αὐτὸ καὶ ἐξ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, καθ' ὃ ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία δ' σύνοδος διωρίσατο καὶ οὐ μὴν ἐν τινι χωρίῳ αὐτῆς ἐκ μόνου Πατρὸς, ὡς ληρεῖ Φώτιος προφάσει τῶν Ἰταλῶν καθυβρίζων αὐτήν, τὸ δέ γε ἄλλο ὅτι ἡ ἐκκλησία τῶν Ἰταλῶν ἐκφωνοῦσα ἐν τῷ παρ' αὐτῇ ἁγίῳ συμβόλῳ τὸ Πνεῦμα καὶ ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι οὐδέν τι ξένον καὶ ἀπάδον τῆς τῶν Γραικῶν ἐκκλησίας ποιεῖ | ἀλλ' ὅπερ αὐτὴ ὡς ἐκ πλειόνων δεδήλωται. Διὰ τοι τοῦτο οὐ δεῖ ἡ τῶν
- f. 178v 240 Ἰταλῶν ἐκκλησία καταγινώσκεσθαι παρὰ τῶν υἱῶν τῆς τῶν Γραικῶν ἐκκλησίας ὅτι ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ τὴν τοιάνδε δόξαν μεγαλοφώνως προφέρει. Οὐ γὰρ δεῖ τὰ τῆς εὐσεβείας ὑπὸ τὸν μόδιον κρύπτεσθαι ἀλλὰ τίθεσθαι αὐτὰ ὑπὲρ τὴν λυχνίαν μάλιστα τοῦ ἁγίου συμβόλου, ἵνα πάντες εἰσπερχόμενοι ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς ἁγίας ἐκκλησίας τὸ φῶς τῆς ὀρθοδοξίας πρὸς σωτηρίαν ὀρώσι καὶ μὴ χωλανῶσιν ἐπ' αὐτῆς σοφίσμασιν ὑποσκελιζόμενοι. Τί οὖν, εἰ καὶ τοιουτοτρόπως χρῆ, ὃς ἂν βούληται σωθῆναι, φρονεῖν περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ὅτι καὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ὡς τοῦτο ἀνέκαθεν καὶ μέχρι τὴν σήμερον τοῦ Θεοῦ εὐδοκοῦντος ἐκράτυνε τε καὶ στερεῶς ἐφύλαξεν, ὡς δέδεικται, ἡ
- 245 ὀρθόδοξος τῶν Γραικῶν ἐκκλησία, τοῦτο καὶ οἱ εὐγνώμονες μαθηταὶ τῶν θείων διδασκάλων τῆς τοιαύτης ἱερᾶς ἐκκλησίας | οἱ θεοὶ δηλαδὴ ποιηταί, δι' ὧν ἡ αὐτὴ λαμπρῶς ὠραῖζεται τε ἐν ἅπασι καὶ κατακαλύνεται, παρέδωκαν αὐτῇ δογματίζειν περιφανέσιν ἔξμασι καὶ κρατεῖν; Τὸ αὐτὸ γε αἰεὶ ἐθεολόγησαν καὶ οἱ θεοφόροι πατέρες καὶ μάλιστα οἱ
- f. 179 255 διατάκτορες καὶ πρωτοεξάρχαι τῶν οἰκουμενικῶν ἁγίων συνόδων, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἱερῶν συνταγμάτων αὐτῶν.
- Καὶ οὐ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ συνοδικῶς διορίζεται τὸ ἅγιον σύμβολον τοιῶσδε ἐρμηνεύεσθαι, ὡς ἀνωτέρω παρίσταται. Τινὲς δὲ ἅπαξ

232-233 ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι: ACO 2,1,1,110.31 234-235 οὐ μὴν - ληρεῖ Φώτιος: Photius, *Mystagogia Sancti Spiritus*, 80, PG 102,364AC 242-243 ὑπὸ τὸν μόδιον - ὑπὲρ τὴν λυχνίαν: Mat. 5,15; Mar. 4,21; Luc. 11,33

234 διωρίσατο cod. 239 τοι scripsi: τι cod. 239-240 ἡ ... ἐκκλησία pro τὴν ... ἐκκλησίαν 248 ἀνέκαθεν cod.

- πλανηθέντες προφάσει τῶν Ἱταλῶν παρὰ τῶν ψευδοεπῶν λογυδρίων
 260 Φωτίου τοῦ Βεκλιᾶ καὶ τῶν σοφιστικῶν τῶν παραλογιστικῶν αὐτοῦ
 ἀποδείξωσαν καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν προαιροῦνται μᾶλλον εἰς ἰδίαν
 ἀπώλειαν τὴν θεόστομον ἐκείνην θεολογίαν τὴν λέγουσαν, ἐκ Πατρὸς
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸ θεόσοφον ἅγιον σύμβολον
 179v 265 κρατεῖν κατὰ τὴν παρεξήγησιν τῆς ἀναθεματισθείσης παρὰ τῶν ἁγί-
 ων οἰκουμενικῶν συνόδων Θεοδωριτιανῆς ἰδυσφημίας τῆς λεγούσης τὸ
 Πνεῦμα οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἔχειν τὴν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἐκ μόνου
 Πατρὸς ἢ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν καὶ εἰρήνην τῶν Χριστιανῶν ἐρμηνεύ-
 εις ταῦτα κατὰ τὰς ῥηθείσας συνοδικὰς ἐπιστολάς τοῦ ἐν ἁγίοις μεγά-
 λου Κυρίλλου, ὡς ἡ ἐν Χαλκηδόνι ἁγία οἰκουμενικὴ δ' σύνοδος διωρί-
 270 σατο. Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἐν ὑποστάσει ἰδικῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φησὶν
 ὁ αὐτὸς ἐν τῇ τρίτῃ αὐτῶν καὶ δὴ καὶ νοεῖται καθ' ἑαυτὸ καθὼς Πνεῦμά
 ἔστι καὶ οὐ Χριστός, ἀλλ' οὖν οὐκ ἄλλότριον αὐτοῦ ἐστί. Πνεῦμα γὰρ
 ἀληθείας ὠνόμασται καὶ ἔστι Χριστὸς ἡ ἀλήθεια καὶ προχεῖται παρ'
 αὐτοῦ κατ' ἰδίαν δηλαδὴ ἐκπόρευσιν, ὡς λέλεκται, καθάπερ ἀμέλει καὶ
 275 δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς μέγας Κύριλλος ἐν
 τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ συμβόλου τῶν ἐν Νικαίᾳ τῇ θεοφόρων πατέρων, οὗ ἡ
 ἀρχή, Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν <Πατέρα> παντοκράτορα, πρὸ τέλους
 τῆς αὐτῆς ἐρμηνείας οὕτως λέγει: Διαπεράναντες τὸν διὰ Χριστοῦ λό-
 γον οἱ τρισίμακάριοι πατέρες τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαμνημονεύουσι·
 280 πιστεύειν γὰρ ἔφησαν εἰς αὐτό, καθάπερ ἀμέλει εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν
 Υἱόν. Ὁμοούσιον γὰρ ἔστιν αὐτοῖς καὶ προχεῖται μὲν ἡγουν ἐκπορεύε-
 ται, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ τὰ λοιπὰ. Εἰ οὖν ὁ
 τῆς εὐσεβείας πρόμαχος, ὁ μέγας δηλαδὴ Κύριλλος, ἐνταῦθα μὲν θεο-
 λογεῖ τὸ Πνεῦμα προχεῖσθαι, ἡγουν φυσικῶς ἐκπορεύεσθαι παρὰ Θε-
 285 οῦ τοῦ Πατρὸς, ὡς δῆλον ἐκ τῆς τῆς πηγῆς λέξεως καὶ προχεῖται μὲν
 φησὶν ἡγουν ἐκπορεύεται, καθάπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 ἐν δέ γε τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ αὐτοῦ τῇ συνοδικῇ γ' ἐπιστολῇ τὸ
 αὐτὸ τῆς ἀληθείας Πνεῦμα προχεῖσθαι παρὰ Χριστοῦ, καθάπερ ἀμέ-
 λει καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς φάσκει, ἄρα λέγων ταῦτα τὸ
 290 Πνεῦμα θεολογεῖ προχεῖσθαι ἡγουν ἐκπορεύεσθαι κατ' ἰδίαν τὴν φυ-
 σικὴν αὐτοῦ ἐκπόρευσιν παρὰ Χριστοῦ καθάπερ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ
 180 καὶ Πατρὸς. Ταῦτα δὲ λέλεκται ἔνεκεν τῶν φιλο|εκπορευτῶν, τῶν περὶ
 τὴν λέξιν τῆς ἐκπορεύσεως σχολαζόντων· (οὔμενον, φασί, λέγει Κύ-

262-263 ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι: Jo. 15,26.3 265-267 τὸ πνεῦμα - μό-
 νου Πατρὸς: Theodoretus, *Ad eos qui in Euph. et Osr.*, PG 83, 1416.47D- 1420.49A
 278-282 Διαπεράναντες - τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς: ACO 1,1,1-1,1,7- 1,1,4,60.22

260 an καὶ post σοφιστικῶν supplendum? 277 Πατέρα suppl. 291 αὐτοῦ scripsi: αὐταὶ cod.

- 295 ριλλος τὸ Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι ἀλλὰ προχεῖσθαι φησί, πηγάζειν, ἐκλάμπειν), μὴ θελόντων εἰδέναι τί δὴ ἡ τοιάδε λέξις δισθήμαντος οὕσα ἐμφαίνει, πῶς δὲ αὐτὴν χρὴ δι' ἐτέρων ὁμοδυνάμων καὶ ἐκφαντορικωτέρων λέξεων διασαφῆσαι, ὅταν φυσικῆς προόδου σημαντικὴ χρηματίζη αὐτὴ ἀλλ' ἐξω περὶ τὰ χεῖλη καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν διαβομβούσης, ὥσπερ οὐκ ἐξὸν τὸν τέσσαρα ἀριθμὸν διὰ τοῦ δις δύο σημαίνειν ἢ
 300 τὰ εὐθύγραμμα διὰ τῶν ὀρθογράμμων ἢ τὴν μητρίδα διὰ τῆς πατρίδος ἢ ἑτερόν τι τῶν πολλοῖς τοῦ λόγου μέρεσι ταῦτ' ὀνομαζόμενων. "Ὅτι δὲ ἡ ῥηθεῖσα τοῦ Θεοδώρου δυσφημία ἀναθεματίζεται παρὰ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων ὡς ἄξια κατακρίσεως πρόδηλον, ὡς ἐπεὶ
 f. 181 περ καὶ ἰβ' αὐτοῦ μέμψεις, ἃς ὑπὲρ συνηγορίας Νεστορίου γέγραφε
 305 ὁ αὐτὸς κατὰ τῶν ἰβ' κεφαλαίων τῶν ἀναθεματισμῶν Κυρίλλου παρὰ τῶν τοιῶνδε ἁγίων συνόδων ἀναθεματίζονται τε καὶ ἀποβάλλονται, ἐν δὲ τῇ ἐνάτῃ αὐτοῦ μέμψει τῇ κατ' εὐθείαν κατὰ τοῦ ἐνάτου τῶν ῥηθέντων ἰβ' κεφαλαίων Κυρίλλου περιεῖληπται ἡ τοιάδε βλασφημία αὐτοῦ, ἄρα ἡ αὐτὴ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ἐν ταῖς ἐτέραις μέμψεσιν αὐτοῦ δυσφημιῶν ἀναθεματίζεται. Καὶ γὰρ ἀδύνατον τὸν δωδέκατον ἀριθμὸν συνιστᾶσθαι χωρὶς τοῦ ἐνάτου, πᾶς δωδέκατος ἔχει τὸν ἕνατον καὶ δέκατον καὶ ἐνδέκατον ἀριθμὸν καὶ οὕτως γίνεται ὁ δωδέκατος.
 Σὺ δέ, ἅγιε βασιλεῦ, εἰ βούλει ἐπιτυχεῖν σωτηρίας, ἐπειδὴ περ
 315 ταῦτα τὰ ἐνθάδε χάριτι ἡξιώθης γνωρίσαι, σπεῦσον ὡς καλὸς στρατιώτης Χριστοῦ ἀποτινάξαι μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀνδρείως, ὅσα ἀποβάλλονται καὶ ἀναθεματίζονται παρὰ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων ὡς βέβηλα
 f. 181v πάντη καὶ μισητὰ καὶ κακόδοξα, στέργειν δὲ καὶ κρατεῖν στερεῶς, ὅσα αἱ τοιαῖδε ἁγαθὰ σύνδοι διωρίσαντο τότε καὶ οἱ θεοὶ διδάσκαλοι ἡμῶν ἐν τοῖς ἰδίῳις συγγράμμασιν ὑπὲρ ὠφελείας ἡμῶν τῶν μετέπειτα ἐδογμάτισαν καὶ ἡ εὐσεβὴς τῶν Γραικῶν ἐκκλησία ἐκ τούτων ὀδηγούμενη ἐκράτυνεν τε ὑγιῶς, ὡς ἐνταῦθα περιεῖληπται, καὶ ἐφύλαξε, καὶ πάντας τοὺς οὕτω φρονούντας δέχου ἀσμένως ὡς Χριστιανούς εὐσεβεῖς, τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας ὡς τοὺς φοιτητὰς Φωτίου, μάλιστα δὲ Σκοτίου τοῦ φιλοψευδοῦς πατριάρχου, ὡς κακοδόξους καὶ στυγητὰς καὶ τῆς ὀρθοδόξου

294 τὸ Πνεῦμα - ἐκπορεύεσθαι: Cyr. Alex., *Thesaurus de sancta et consubstantiali Trinitate*, PG 75, 585A 301-308 "Ὅτι δὲ ἡ ῥηθεῖσα - βλασφημία αὐτοῦ: Cyr. Alex., *Commentarius in Oseam prophetam*, PG 71, 140A; Id., *Apologeticus contra Theodoretum*, PG 76, 429C- 432D

295 δὴ scripti: δὲ cod. 296-297 ἐκφαντορικωτέρων cod. 298-299 διαβομβούσης scripti: διαβομβάσης cod; an διαβομβούσιν scribendum? 299 τοῦ scripti: τὸ cod. 304 καὶ scripti: αἱ cod. (omissione rubricatoris) 310 ἀναθεματίζεται scripti: ἀναθεματίζονται cod. 318 ἄγιοι cod. 324 an στυγητοὺς scribendum?

325 τῶν Χριστιανῶν πίστεως ὑβριστὰς καὶ βλασφήμους ὥσει δύναιμις ἀπο-
στρέφου. Οὐ γὰρ συνάγουσιν ἐξ ἀκανθῶν σῦκα οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι
σταφυλήν· φησὶν ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν τοιοιτοτρόπων ἀνδρῶν.

182 330 Οὐ γὰρ θεμιτὸν ἕνεκεν τῶν βλασφημῶν δογμάτων Φωτίου καὶ
τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ἀθετεῖν τὰ τῶν πατέρων ἱερὰ δόγματα καὶ τὰς
εὐσεβεῖς θεολογίας τῆς ἰδίας ὑμῶν ἱερᾶς ἐκκλησίας. Ἀκουσον υἱέ, φησὶ
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος, παιδείας πατρός σου
καὶ μὴ ἀπώσῃ νόμους μητρός σου, ἵνα τοῦτο ποιήσας ἀξιωθῇς στήναι
μετὰ τῆς τῶν ἐκ δεξιῶν στάσεως καὶ ἀκούσης σὺν ἐκείνοις· Δεῦτε οἱ
335 εὐλογημένοι τοῦ Πατρός μου κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν
βασιλείαν, τοῦ αὐτοῦ δόντος τοῦ βασιλεύοντος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

326-327 Οὐ γὰρ συνάγουσιν - σταφυλήν: Mat. 7,16; Luc. 6,44 330-332 Ἀκουσον υἱέ - νό-
μους μητρός σου: Prov. 1,8.2 333-335 Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι - ὑμῖν βασιλείαν: Mat. 25,34.2

325 ὥσει: fortasse ὅση scribendum 328 θεμιτὸν scripsi: θέματι cod. 329 ἀθετὴν cod. 330
ὑμῶν post correctionem: ἡμῶν τῆς ante correctionem 332 ἀπόση cod. 334 οἰτιμασμένην
cod.